

فصل نامه علمی تفسیر و تحلیل متون زبان و ادبیات فارسی (دهخدا)

دوره ۱۳، شماره ۴۹، پاییز ۱۴۰۰، صص ۱۸۳-۲۰۸

تاریخ دریافت: ۹۸/۶/۱۶، تاریخ پذیرش: ۹۹/۲/۲

(مقاله پژوهشی)

بررسی مهارت های تفکر انتقادی، خودآگاهی، همدلی، تصمیم گیری

و ارتباطی در داستان های فرهاد حسن زاده

دکتر جهانگیر صفری^۱، دکتر سجاد نجفی بهزادی^۲

چکیده

مهارت های تفکر انتقادی، خودآگاهی، همدلی، تصمیم گیری و ارتباطی نقش مهمی در زندگی کودکان و نوجوانان دارند. نویسندگان کودک و نوجوان از طریق دنیای داستان و رمان می توانند این مهارت ها را در کودکان تقویت کنند. کودکان و نوجوانان برای ورود به اجتماع و زندگی به آموختن برخی از مهارت ها نیاز ضروری دارند. مهارت هایی که کودکان را برای رویارویی با چالش ها و مشکلات زندگی آماده می کند. هدف این پژوهش بررسی و تحلیل مهارت های خودآگاهی، تصمیم گیری، همدلی و تفکر انتقادی در آثار داستانی فرهاد حسن زاده است. روش پژوهش به صورت توصیفی-تحلیلی و گردآوری اطلاعات به صورت بررسی اسناد کتابخانه ای است. نتایج پژوهش نشان داد که از میان مهارت های مورد بررسی، مهارت همدلی و خودآگاهی بیشترین کاربرد را در میان دیگر مهارت ها داشته اند. از میان مولفه های مهارت خودآگاهی، مولفه شناخت نقاط ضعف و قوت و از میان مولفه های مهارت همدلی، مولفه های احترام به دیگران و دوست یابی بیشترین کاربرد را داشته اند. نکته دیگر اینکه به مولفه هایی چون تحمل افراد و توجه به ارزش های خود، تفکر انتقادی و شناخت حقوق و مسئولیت کمتر توجه شده است.

واژگان کلیدی: خودآگاهی، تصمیم گیری، همدلی، تفکر انتقادی، ارتباطی، داستان، حسن زاده

^۱استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شهرکرد، شهرکرد، ایران. (نویسنده مسؤول) Safari706_@yahoo.com

^۲استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شهرکرد، شهرکرد، ایران. Najafi23ir@yahoo.com

مقدمه

مهارت‌های زندگی نقش مهمی در زندگی کودک و نوجوان دارد. آموزش مناسب این مهارت‌ها کودک و نوجوان را در مقابله با مشکلات و بحران‌های زندگی یاری می‌دهد. با توجه به گسترش فناوری‌های جدید، زندگی انسان امروز دچار تغییر و تحولات زیادی شده و به دنبال آن مسایل و مشکلات متعددی به وجود آورده است که مقابله با این مشکلات نیازمند کسب مهارت‌های فردی و اجتماعی است.

کودکان و نوجوانان می‌توانند در سنین پایین و با کسب مهارت‌های مختلف زندگی، خود را برای مقابله با مشکلات احتمالی در آینده آماده کنند. در حقیقت مهارت‌های زندگی این توانایی را به مخاطب کودک و نوجوان می‌دهد که با انجام رفتارهای سازگارانه و مثبت، با چالش‌ها و مشکلات زندگی مقابله کند. بهترین وسیله برای آموزش مهارت‌های زندگی، ژانر ادبی داستان و رمان است. در دنیای رمان و داستان مخاطب کودک از طریق هم‌ذات‌پنداری با شخصیت داستان و دنبال کردن مشکلات شخصیت‌ها، با مهارت‌ها و شیوه‌های مقابله با مشکلات آشنا می‌شوند.

حسن‌زاده فروردین ماه ۱۳۴۱ در آبادان به دنیا آمد. نویسندگی را در دوران نوجوانی با نگارش نمایشنامه و داستان‌های کوتاه شروع کرد. آثار فرهاد حسن‌زاده بسیار متنوع هستند. او برای تمام گروه‌های سنی کتاب نوشته و در گونه‌های مختلف ادبی مانند رمان، داستان کوتاه، شعر، داستان تصویری، بازآفرینی متون کهن، زندگی‌نامه و طنز دست به تألیف زده و تاکنون نزدیک به صد اثر از او به چاپ رسیده است. کتاب‌های فرهاد حسن‌زاده از جشنواره‌های داخلی و بین‌المللی جوایز بسیاری گرفته که می‌توان به مهمترین‌شان اشاره کرد: جایزه ماه طلایی انجمن نویسندگان کودک و نوجوان، تقدیر شده در سه دوره کتاب سال ایران، برگزیده چند دوره جشنواره کتاب کانون پرورش فکری، برنده تندیس نقره‌ای از جشنواره لاک پشت پرنده.

هدف پژوهش حاضر بررسی مهارت‌های همدلی، خودآگاهی، تصمیم‌گیری، تفکر انتقادی و ارتباطی در داستان‌های فرهاد حسن‌زاده و پاسخ به این پرسش‌هاست که کدام مهارت کاربرد بیشتری در آثار نویسنده داشته است؟ و کاربرد کدام مهارت‌ها نقش مهمی در

زندگی کودک ایفا می کند؟

پیشینه تحقیق

درباره مهارت های خودآگاهی، تصمیم گیری، همدلی، تفکر انتقادی و مهارت ارتباطی در داستان های فرهاد حسن زاده پژوهشی مستقل صورت نگرفته، اما به پژوهش هایی درباره مهارت های زندگی و بررسی آن در برخی از آثار دیگران اشاره می شود:

صدری زاده، (۱۳۹۰) به بررسی آموزش مهارت های زندگی در داستان کودک پرداخته است. نویسنده در این اثر به مقوله مهارت های زندگی در داستان های کودک براساس عناصر و گونه های داستانی پرداخته است. نگارنده روش «برنامه فلسفه برای کودکان» را پیشنهاد می دهد و در ضمن معرفی این برنامه، نشان می دهد که چگونه برنامه فلسفه برای کودکان در آموزش و فراگیری مهارت های زندگی موثر واقع می شود.

امیدی نیا و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله بررسی مهارت های تفکر انتقادی در رمان های برگزیده نوجوان فارسی دهه ۸۰ براساس فهرست پیتر فاسیونه، به کنش ها، عملکردها و گفت وگوهای شخصیت های داستان بر اساس شش مهارت تفکر انتقادی فاسیونه پرداخته شده است.

رضایی و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله بررسی تطبیقی مهارت های زندگی در داستان های حسن زاده و ایش کستور به بررسی مهارت های همدلی، تصمیم گیری، تفکر خلاق و مهارت فردی پرداخته اند. با این تفاوت که مقاله مورد نظر فقط به دو رمان حسن زاده پرداخته است؛ در حالی که پژوهش حاضر تمام آثار حسن زاده را مورد بررسی قرار داده و به مهارت های دیگری چون خودآگاهی و مهارت ارتباطی نیز توجه شده است.

روش تحقیق

روش پژوهش به صورت توصیفی و تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات به صورت اسناد کتابخانه ای است. مهم ترین آثار فرهاد حسن زاده در زمینه داستان و رمان از نظر مهارت های همدلی، تفکر انتقادی، تصمیم گیری، خودآگاهی و مهارت ارتباطی بررسی شدند. در بررسی بسامد مهارت ها، مهارت تفکر انتقادی و تصمیم گیری به صورت کلی و بدون زیر مجموعه بررسی و تحلیل شدند.

مبانی تحقیق

مهارت‌های خودآگاهی، همدلی، تصمیم‌گیری و تفکر انتقادی از مهم‌ترین مهارت‌های زندگی به شمار می‌روند که نقش مهمی در زندگی کودکان ایفا می‌کنند. کودکان و نوجوانان بیش از دیگران به آموختن و آشنایی با مهارت‌های زندگی نیاز دارند. مهارت‌های زندگی به مهارت‌هایی گفته می‌شود که باعث افزایش توانایی روانی-اجتماعی افراد می‌شود و فرد را قادر می‌سازد که به طور مؤثر با مشکلات و کشمکش‌های زندگی رو برو شود. سازمان بهداشت جهانی، مهارت‌های زندگی را «توانایی انجام رفتار سازگارانه و مثبت می‌داند، به گونه‌ای که فرد بتواند با چالش‌ها و ضرورت‌های زندگی روزمره کنار آید». (طارمیان، ۱۳۸۳: ۱۶) یکی از موثرترین برنامه‌هایی که به افراد کمک می‌کند تا زندگی بهتر و سالم‌تری داشته باشند، برنامه آموزش مهارت‌های زندگی است. هدف این برنامه کمک به افراد جهت شناخت هر چه بهتر خود، برقراری روابط بین فردی مناسب و مؤثر، کنترل هیجانات، مدیریت داشتن بر شرایط تنش‌زا و حل کردن هر چه بهتر مسایل و مشکلات افراد است. برنامه مهارت‌های زندگی یکی از راهبردهای متمرکز بر فرد است که از طریق افزایش توانایی مقابله‌ای افراد، ظرفیت آنان را در جهت مقابله با چالش‌ها، کشمکش‌ها و نامایمات زندگی روزمره ارتقا دهد و فرد را در برابر مشکلات ایمن سازد. آشنایی کودکان و نوجوانان با این مهارت‌ها، به آنها کمک می‌کند بهتر بتوانند با مشکلات و مسائل زندگی کنار بیایند و راه حل مناسبی برای برطرف کردن آنها بدست بیاورند. پیت من (Pittman) مهارت‌های زندگی را به عنوان توانایی‌ها، دانش‌ها، نگرش‌ها و رفتارهایی تعریف کرده که برای شادمانی و موفقیت در زندگی آموخته می‌شود. این مهارت‌ها انسان را قادر می‌سازد تا با موقعیت‌های زندگی سازگاری یابد و به آنها تسلط داشته باشد و از طریق رشد این مهارت‌ها، افراد یاد می‌گیرند که به راحتی با دیگران زندگی کنند، احساس خود را با امنیت خاطر بیان کنند. (پیت من به نقل از کاوه، ۱۳۹۱: ۳۲)

مهارت‌های تفکر انتقادی، خودآگاهی، تصمیم‌گیری و همدلی، مهارت‌های اساسی‌ای هستند که فرد را قادر می‌سازد مسئولیت امور زندگی را بر عهده بگیرد و خود در پی حل مسائل و مشکلات زندگی باشد. «در واقع این نوع از مهارت‌ها، مهارت‌ها و توانمندی‌هایی

هستند که فرد را در مقابله موثر و پرداختن به کشمکش‌ها و موقعیت‌های دشوار زندگی یاری می‌دهد و سلامت روانی او را تامین می‌کند». (همان: ۳۲)

خودآگاهی

یکی از مهم‌ترین مهارت‌های زندگی، مهارت خودآگاهی است. مهارتی که به کودکان می‌آموزد خود را بهتر بشناسند و از نقاط ضعف و قوت خود آگاه باشند. «خودآگاهی به معنای تعمق در خود و متمرکز ساختن توجه، بر تجربه‌های شخصی است». (گلمن به نقل از کاوه، ۱۳۹۱) جان مه‌یر (John Mayer) نیز خود آگاهی را چنین تعریف می‌کند: «خودآگاهی به معنای آگاه بودن از حالت روانی خود و نیز تفکر ما درباره آن حالت است». (فرمهبینی و پیداد، ۱۳۸۹: ۱۲۳) آگاهی از نقاط ضعف و قوت، توانایی‌ها، محدودیت‌ها، شناخت حقوق و مسئولیت‌ها، شناخت ارزش‌های خود و پذیرش انتقادات دیگران برای شناخت بهتر خویشتن از مهم‌ترین مولفه‌های مهارت خودآگاهی است.

همدلی

مهارت همدلی به عنوان یکی از مهارت‌های زندگی به کودکان کمک می‌کند تا از طریق درک احساسات دیگران، ارتباط مناسبی با همسالان و گروه‌های مختلف جامعه داشته باشند. همدلی یعنی توانایی درک و احساسات دیگری. برای چنین منظوری فرد همدل باید بتواند خود را جای دیگری بگذارد، امور را از دیدگاه او ببیند و از خود بپرسد که اگر به جای او بود چه احساسی داشت. نیازی نیست که لزوماً با عقاید و احساسات طرف مقابل موافق باشد، زیرا می‌توان با دیدگاه‌های دیگری مخالف بود و در عین حال احساسات دیگری را درک کرد. همدلی سبب می‌شود که شکاف موجود در روابط از بین برود و زمینه مساعدی برای نزدیک شدن و در نتیجه کاهش حالت تدافعی و تقابلی فراهم آید. (ر.ک: حمیدی، ۱۳۸۴: ۱۸)

تصمیم‌گیری

انسان همواره در زندگی روزمره خود تصمیماتی می‌گیرد که ممکن است مسیر زندگی‌اش را تغییر دهد. انتخاب تصمیم درست، تاثیر زیادی در پیشبرد زندگی و اهداف انسان دارد. از نظر لپ و بیزلی (Lip and Beasley) «تصمیم‌گیری یک تلاش با اراده و هدایت شده به سوی هدف است که در آن انتخاب شقوق مختلف به طور منظم و سیستماتیک به کار گرفته

می‌شود. همچنین از نظر ارم (Orem) تصمیم‌گیری فعالیت حصول به هدف است که بر آن قضاوت و ارزیابی موقعیت‌ها و انتخاب‌های قطعی و اندیشمندانه از آنچه که باید انجام شود، مقدم است». (لیپ و بیزلی به نقل از فرمینی و پیداد، ۱۳۸۲: ۳۸۹)

مهارت انتقادی

تفکر انتقادی، تفکری است مستدل و مستند به مدارک و اطلاعاتی موثق که انتظار می‌رود به قضاوتی صحیح منجر شود و استانداردهایی مناسب را برای ارزیابی و تفسیر مسایل پیچیده و بحث برانگیز، به منظور رسیدن به نتیجه عرضه کند. (ر.ک: کوکبی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۶۱) تفکر انتقادی افراد را در انتخاب راه زندگی خودکفا می‌کند. «تفکر انتقادی به مخاطب داستان‌ها کمک می‌کند تا در تصمیم‌گیری پیرامون امور زندگی و جامعه به صورت دموکراتیک دخالت کند». (نوریس به نقل از مکتبی فرد، ۱۳۹۴: ۴۵) مخاطب از طریق شخصیت‌های داستان، کنش‌ها و رفتارهای انتقادی آنها یاد می‌گیرد که آزادانه نسبت به مسایل واکنش نشان دهد و انتقادات خود را بدون ترس مطرح کند.

مهارت ارتباطی

مهارت ارتباطی، مهارتی است که کودکان را در مسیر اجتماعی شدن و پیوستن به گروه‌های همسالان و کسب تجربیات تازه یاری می‌دهد. «مهارت‌های ارتباطی که گاهی مهارت اجتماعی یا مهارت بین فردی نیز نامیده می‌شوند عبارتند از: توانایی فرد برای ارتباط برقرارکردن با دیگران در جهت برآورده نمودن نیازها، خواسته‌ها، حق و حقوق یا تعهدات به شیوه‌ی قابل قبول بدون اینکه به نیازها، خواسته‌ها، حق و حقوقی یا تعهدات دیگران صدمه‌ای وارد آورد». (هانتز، ۱۳۷۸: ۳۳)

در اهمیت کسب این مهارت باید به این نکته اشاره کرد که پژوهش‌های روان‌شناختی نشان داده‌اند که روابط بین فردی مؤثر به ارتقای تندرستی و سلامت روانی، رشد شخصی و هویت‌یابی، افزایش بهره‌وری شغلی، افزایش کیفیت زندگی، افزایش سازگاری، مقابله سازنده با استرس و خود شکوفایی منجر می‌شود. (ر.ک: کلینکه، ۱۳۸۴: ۵۶)

داستان و مهارت‌های زندگی

یکی از راه‌های مهم و مناسب برای آموزش مهارت‌های زندگی به کودکان و نوجوانان،

ژانر داستان و رمان است. «خواندن داستان فعالیت ذهنی است که به تجربه آدمی معنا می بخشد. بی تردید خواننده با خواندن داستان و نقد آنها در عین اینکه از ابتدال زندگی روزانه فراغت می یابد، معیارهایی بدست می آورد که می تواند تجربه های زندگی را با آنها محک بزند. جهان هایی تازه کشف می کند و به آگاهی می رسد. هنگامی که زندگی جالب و جذاب است، داستان ها می توانند احساس ما را نسبت به آن زیاده تر کند». (گلشیری، ۱۳۸۰: ۴۵)

داستان ها علاوه بر این که در زمینه عاطفی نیرومند هستند، چالش های بالقوه ای را نیز برای پردازش شناختی فراهم می کنند. «داستان می تواند در عمل برای کودک پیچیده ترین موضوع فکری باشد چرا که عناصر، موضوع ها، و روابط مختلفی است که در روند خاص رویدادها آشکار می شوند و کودک را با خود همراه می کند». (فیشر، ۱۳۸۵: ۱۳۷) کودک و نوجوان از طریق شخصیت های داستان مهارت ها را در وجود خویش نهادینه می کند. «مخاطب کودک و نوجوان به عنوان خواننده داستان، در طول شنیدن یا خواندن داستان به ناگزیر از دیدگاه ها و نقطه نظرات قهرمان (یا قهرمانان) و ضد قهرمان (یا ضد قهرمانان) داستان عبور می کند، با عواطف و نگرش آن ها سهیم می گردد و سرانجام با پیروزی - یا احتمالاً شکست - قهرمان داستان، همراه با وی طعم پیروزی یا شکست را می چشد». (خسرونژاد، ۱۳۸۲: ۱۹۲-۱۹۳)

داستان به کودک فرصت می دهد که امیال و محتوای ناخودآگاه خود را تعبیر نماید و محیط زندگی خود را بشناسد که خود از مهم ترین اهداف آموزش و پرورش است. ادبیات برخاسته و الهام گرفته از موقعیت های واقعی زندگی، می تواند به قلمرو عواطف بچه ها نفوذ کند، بچه ها را با خود به فضای آزاد صمیمی و به دور از محدودیت ببرد و به تفکر وادارد تا بچه ها در این فضای جدید با شخصیت های گوناگون و کنش های آنان و رویارویی با واقعیت های مشابه زندگی خود، راه های مناسب مقابله با مشکلات پیرامون خویش را کشف کند. آنچه اهمیت این پژوهش را ضروری می سازد این است که انتقال و آموزش مهارت های زندگی از طریق داستان می تواند برای کودکان جذاب و قابل فهم تر باشد و اینکه مهارت های زندگی به چه میزان و بسامدی در آثار نویسنده استفاده شده است، اهمیت کاربرد این مهارت ها در داستان های کودکان و نوجوانان چیست؟ و به چه مهارت هایی باید توجه بیشتری نشان داد؟

بحث

در این بخش به تعریف و بررسی مقولات اصلی پژوهش از جمله: مهارت‌های خودآگاهی، همدلی، تصمیم‌گیری و تفکر انتقادی در داستان‌های حسن‌زاده پرداخته می‌شود.

مهارت خودآگاهی

افرادی که دارای مهارت خود آگهی هستند می‌توانند با اعتماد به نفس زیاد، عقاید و نظرات خود را مطرح کنند. «با اراده‌اند به این معنی که بر خلاف فشارها و دودلی‌ها، می‌توانند تصمیم‌گیری و احساسات و هیجانات خود را کنترل کنند.» (همان: ۸۷) در آثار فرهاد حسن‌زاده، نویسنده کودک، برخی از مولفه‌های مهارت خودآگاهی دیده می‌شود. شخصیت‌های رمان‌های حسن‌زاده با شناختی که از خود و ویژگی‌هایشان دارند، اطلاعات زیادی درباره کودکی و مسایل زندگی در اختیار مخاطبان خود می‌دهند. «از ژيگول بازی و لاک زدن خوشم نمی‌آید. من عاشق ژیمناستیک و فوتبال بودم.. توی اتاق و حیاط و باشگاه پشتک می‌زدم. می‌توانستم بیست تا روپایی بزنم. شوت‌هایم سنگین و برزیلی بود. ولی بابا این کارها را دوست نداشت...». (حسن‌زاده، ۱۳۸۹: ۲۷) شخصیت هستی به خوبی نیازها، خواسته‌ها و احساسات خود را می‌شناسد و با بروز دادن آنها به مخاطب یاد می‌دهد که به آنچه می‌خواهد می‌تواند برسد به شرطی که نسبت به نیازها و خواسته‌هایش آگاهی داشته باشد. او از اعتماد به نفس بالایی برخوردار است و از عهده مشکلات بر می‌آید. شخصیت هستی در مقابل پسران زورگوی محله، کوتاه نمی‌آید و از حق خود دفاع می‌کند. «احساس قدرت می‌کردم. پسرها را دیدم که خودشان را مثل موش جمع و جور کردند و زیر چشمی به ما خیره شدند. حس کردم مرد میلیون دلاری هستم و خیلی زور دارم... دلم می‌خواست زیان باز می‌کردند و باز از آن متلک‌ها می‌گفتند. دلم می‌خواست جاشکول (اسم شخصیت) دهان گشادش را باز می‌کرد تا یکی از دبه‌ها را خالی کنم روی کله بی مغزش. لبم را فشار دادم و با قدرت نگاهشان کردم...». (۱۳۸۹: ۱۴۳) شخصیت هستی با شناختی که از خود و توانایی‌هایش دارد، در مقابل پسران زورگو می‌ایستد و از حقش دفاع می‌کند. دختران نوجوان از طریق خوانش داستان و همراهی با شخصیت داستان، به خودباوری می‌رسند و از نقاط قوت خود در مقابل آسیب‌های جامعه آشنا می‌شوند. در برخی مواقع دختران با آسیبی

به نام مزاحمت و آزار از طرف جنس مقابل مواجه هستند. شناخت نقاط قوت و ضعف و تقویت آنها می‌تواند نوجوانان دختر را در مقابله با این آسیب‌ها ایمن سازد.

در داستان «بیا آواز بخوانیم» حسن‌زاده مهارت خودآگاهی را به صورت غیرمستقیم و در قالب کشمکش دو پرنده به مخاطب آموزش می‌دهد. دو پرنده که شخصیت اصلی داستان هستند، برای اثبات خوش صدایی یکدیگر باهم درگیر می‌شوند. این کشمکش و درگیری باعث می‌شود که آن‌ها در چنگال روباه گرفتار شوند. روباه از نقطه ضعف دو پرنده استفاده می‌کند و آنها را اسیر می‌کند. «پرنده‌ها پایین‌تر آمدند. چشم‌هایشان را بستند و خواستند آواز بخوانند که خود را در چنگال روباه دیدند. روباه گفت: ممکن است شما آوازتان خوب باشد، اما فکرتان اصلاً کار نمی‌کند. پرنده دم آبی گفت: می‌خواهی با ما چکار کنی؟ روباه گفت: خیلی وقت است جوجه کباب نخورده‌ام...» (حسن‌زاده، ۱۳۷۶: ۹) پرنده دم قرمز به اشتباه خود پی‌برد و به دنبال راه‌هایی بود. دم قرمز آرام در گوش دم آبی گفت: روباه از نقطه ضعف ما استفاده کرد و ما را گرفتار کرد. هر کاری من می‌کنم تو هم انجام بده. هر دو شروع به آواز خواندن کردند:

بیا وقتی اسیریم وقتی داریم می‌میریم بیا آواز بخوانیم شاید تنها نمایم
پرنده‌گان و حیوانات جنگل با شنیدن صدای دو پرنده به کمک آمدند و آن‌ها را از چنگ
روباه نجات دادند. (ر.ک: همان: ۱۳) پرنده دم قرمز از توانایی خود (همصدایی و خوش
صدایی) برای رهایی از مرگ استفاده کرد. دو شخصیت داستان با آگاهی از توانایی و
شناخت نقطه ضعف خود، توانستند از خطر نجات پیدا کنند. مخاطب کودک از طریق
خوانش داستان و همراهی با شخصیت‌ها می‌آموزد که در شرایط سخت زندگی با استفاده از
توانایی‌های خود می‌تواند مشکلات را برطرف کند. خودآگاهی، عزت نفس و اعتماد به
نفس، از شاخص‌های اساسی توانمندی‌های هر انسانی به شمار می‌رود. این سه ویژگی، فرد
را قادر می‌سازد فرصت‌های زندگی خود را مغتنم شمرده و برای مقابله با خطرهای احتمالی
آماده شود، وی یاد می‌گیرد به خانواده و جامعه بیندیشد، نگران مشکلاتی باشد که در
اطرافش وجود دارد و برای حل آنها چاره‌اندیشی کند. (ر.ک: سیف، ۱۳۸۵: ۷۷) شخصیت
زیبا در رمان «زیبا صدایم کن» نیز شناخت نسبتاً خوبی از خود و نیازهایش دارد. «کنار بانک

کارواش بود. کنار کارواش گل فروشی پامچال. از پامچال خوشم نمی‌آید. یادم به مچاله شدن زیر پا می‌افتد ... داماد شیک و پیک از ماشین پیاده شد و رفت جلو گل فروشی. از گل کاری ماشین بدم می‌آید. یعنی چی یه باغچه گل به ماشینت بچسبانی و بوق بوق راه بیفتی تو خیابان‌ها. من دلم می‌خواست ماشین عروسم فقط تور بادکنک داشته باشد...».

(حسن‌زاده: ۱۳۹۴: ۳۰)

مهارت همدلی

در این مهارت، فرد می‌آموزد چگونه احساسات افراد دیگر را در شرایط گوناگون درک کند، تفاوت‌های فردی را پذیرفته و روابط بین فردی خود را با دیگران بهبود بخشد. «همدلی دو جزء دارد. یکی شناختی و دیگری عاطفی. شناختی عبارت است از توانایی در شناسایی حالات دیگران و عاطفی نیز توانایی نشان دادن پاسخ عاطفی مناسب است.» (امامی، ۱۳۸۳: ۳۴) همدلی دارای مولفه‌های گوناگونی است. مولفه‌هایی چون؛ علاقه به دیگران، ابراز محبت و دوستی، گوش دادن به حرف دیگران، درک احساسات و تحمل افراد. مهارت همدلی و مصداق‌های آن در داستان‌های حسن‌زاده به خوبی دیده می‌شود. در داستان «همان لنگه کفش بنفش» شخصیت‌ها، احساسات همدیگر را درک می‌کنند و واکنش عاطفی مناسبی نسبت به همدیگر دارند. «موش به لنگه کفش گفت: بعضی چیزها باید جفت داشته باشند تا معنا بدهند. لنگه کفش آهی کشید و گفت: بله من هم برای همین است که دنبال جفتم می‌گردم. موش آهی کشید و گفت: آه.. جفت.. نگو که دلم مثل قالب پنیری له شده است. لنگه کفش گفت: پس تو هم دنبال جفت هستی؟ موش گفت: بودم ولی پیدا نکردم. لنگه کفش گفت: چرا؟ موش گفت: واقعا دوست داری بشنوی؟ لنگه کفش گفت: واقعا دوست دارم بشنوم...» (حسن‌زاده، ۱۳۸۲: ۱۷) لنگه کفش با دقت به حرف‌های موش گوش می‌دهد و ضمن درک احساس او، نسبت به شرایط و وضعیت او واکنش عاطفی نشان می‌دهد. حسن‌زاده در داستان کوتاه «از صدای باران خوشم می‌آید» مولفه‌های مهارت همدلی (درک احساسات، واکنش مناسب عاطفی) را به مخاطب انتقال می‌دهد. شخصیت «رویا» به علت دوری و جدایی پدر و مادر احساس تنهایی می‌کند. او احساس و واکنش خود را به اشیا و وسایل پیرامون فرافکنی می‌کند. او نیاز دارد کسی احساسش را

درک کند و با او حرف بزند. «با قیچی قهرم. قهر قهر تا روز قیامت. اگر قیچی نبود حالا بابایی و مامانی پیش هم بودند. مثل استکان و نعلبکی. مثل آینه و شمعدان...» (همان: ۷) در نهایت پدر و مادر رویا او را در آغوش می‌گیرند و احساسات او را پاسخ می‌دهند. «مامانم بغلم می‌کند. بابایی نازم می‌کند. از صدای قلبشان خوشم می‌آید. مامان و بابا می‌آیند، هر دویشان خیلی ترسیده‌اند...» (حسن‌زاده، ۱۳۸۷: ۱۹) همدلی به کودک اجازه می‌دهد خود را جای دیگران بگذارد. به کودک توانایی درک دیدگاه یا موقعیت شخص دیگر و ارائه حمایت احساسی را می‌دهد. داستان و رمان بهترین و مناسب‌ترین نوع ادبی برای انتقال مهارت همدلی به مخاطب کودک و نوجوان است. مخاطب کودک از طریق همذات‌پنداری با شخصیت داستان، مهارت همدلی را در خود نهادینه می‌کند.

در رمان «هستی» همدلی و صمیمیت میان هستی و خاله نسرین بیشتر از سایر شخصیت‌ها دیده می‌شود. «عین رگبار مسلسل در زدم. خاله در را باز کرد. چه خبرته کولی! پریدم بغلش. مثل روزای بیجگی مرا چسباند به خودش و من پاهایم را جمع کردم و او مرا می‌چرخاند. خاله به قریونت بره. بی‌بی داد زد: یواش! بچه رو بیدار نکنین. ساکت شدیم و خاله یک قدم فاصله گرفت و نگاهم کرد. چه پیر شدی خاله...» (حسن‌زاده، ۱۳۸۹: ۱۲۹) این صمیمیت و یک‌دلی از طریق همذات‌پنداری مخاطب با شخصیت داستان در وجود کودکان و نوجوانان تقویت می‌شود.

احترام به دیگران و تحمل رفتار آنها نقش مهمی در تقویت مهارت همدلی دارد. شخصیت هستی، با خاله و دایی خود رابطه گرم و صمیمی دارد، اما با پدرش چندان همدل و همراه نیست، با این حال به پدرش احترام می‌گذارد و برخی از رفتارهای تند پدر را تحمل می‌کند تا همدلی میان آنها از بین نرود. «زیر چشمی نگاه کردم. از جیبش تکه‌ای لواشک در آورد و تکان تکان داد. بدترین چیز دنیا. مطمئن بودم برای من نخریده. خیلی احترامش گذاشتم که عُنق نزدم. مامان گفت: تو که می‌دونستی هستی از لواشک بدش می‌آد... داشتم توی آفتاب داغ کباب می‌شدم. خدا خدا می‌کردم اصرار کنن برم تو سایه... بابا را دیدم که همین جور توی جیب‌هایش را می‌گشت. بعد بادکنک قرمزی از جیب شلوارش در آورد. بیا اینم برا دختر گلم. فقط خداکنه سوراخ نباشه. از این مسخره‌تر نمی‌شد.

برای من بادکنک گرفته بود. انگار بچه بودم. گرفتمش فقط برای اینکه قهر نباشم...» (همان: ۶۷) شخصیت هستی با وجود اینکه در برخی موارد با پدرش اختلاف سلیقه دارد و پدر او را وادار به انجام کارهای زنانه می‌کند، ولی بازهم به پدرش احترام می‌گذارد و سعی می‌کند مخالفت خود را با پدر به گونه‌ای ابراز کند که همدلی و علاقه میان آن‌ها از بین نرود.

مهارت تصمیم‌گیری

انتخاب تصمیم مهم و تاثیرگذار در زندگی همواره امری دشوار است. اتخاذ یک تصمیم خوب یعنی آینده را دیدن و پی بردن به آنچه که پیش خواهد آمد. افراد باید در تصمیم‌گیری قادر باشند عواقب احتمالی تصمیماتشان را با درجه‌ای از صحت پیش بینی کنند. «تصمیم‌گیری عبارت است از: انتخابی که در رویارویی با چالش‌ها از میان گزینه‌های مختلف، با دقت و مآل‌اندیشی صورت گیرد». (کاو، ۱۳۹۱: ۶۳)

کودکان از طریق همراهی با شخصیت‌های داستان و الگوبرداری مناسب از آنها، می‌توانند در مراحل مختلف و دشوار زندگی تصمیم مهم و مناسبی بگیرند. شخصیت زیبا در رمان «زیبا صدایم کن» برای دیدن پدرش باید تصمیم مناسبی می‌گرفت. «باید جیم می‌شدم. تنها راهش همین بود. اگر می‌گفتم مریضم و نمی‌توانم بیایم مدرسه، باید تو خوابگاه می‌ماندم. اگر می‌رفتم مدرسه و آن‌جا می‌گفتم مریضم، باید صبر می‌کردم تا مرا ببرند دکتر، بهترین کار این بود که تو راه خوابگاه و مدرسه همه را می‌پیچاندم...». (حسن‌زاده، ۱۳۹۴: ۱۷) پدر زیبا تیمارستان است، زیبا برای ملاقات با او تصمیم گرفت بین راه به بهانه مریضی از دانش‌آموزان جدا شود. اگرچه این تصمیم خلاف مقررات آموزشی است و ممکن است برای مخاطب بدآموزی به همراه داشته باشد؛ اما کودک و نوجوان می‌تواند با مقایسه و سنجش رفتارهای نادرست و خطرپذیر شخصیت زیبا، تصمیم درست را انتخاب کند. شاید مهم‌ترین تصمیم زیبا در زندگی‌اش، همکاری با پلیس و مسئولان آسایشگاه بود. او علی‌رغم میل باطنی‌اش، پدرش را تحویل آسایشگاه می‌دهد. «بین دختر جون! تو باید با ما همکاری کنی. اگه باباتو دوس داری! وگر نه کار دست خودش میده. صدای پارک میاد. تو پارکین درسته؟ زبانم نمی‌چرخید. خانم آژیر: یه کلمه بگو کجایی؟ یک کلمه گفتم: نیاوران و گوشه‌ی را

قایم کردم.» (همان: ۱۵۲-۱۵۳) تصمیم زیبا اگر چه در ظاهر ناراحت کننده است و باعث جدایی او از پدرش شده، اما در نهایت بهترین تصمیم است. کودکان و نوجوانان نیز با تاثیرپذیری از رفتار و کردار شخصیت داستان، می توانند در مواقع ضروری و دشوار تصمیم مهم و درستی را انتخاب کنند. کودکان بیشتر از هر یک از ما، شخصیت های داستانی و رخدادهای داستانی را جدی می گیرند. آن ها آموزه های داستان ها را با زندگی خود مقایسه می کنند. «داستان ها نگرش کودک را نسبت به زندگی و مشکلات گسترش می دهد. «در واقع کودک با کمک داستان و همراهی و همدلی با شخصیت داستان، می آموزد که چگونه رفتار و با رفتاری های مشابه در زندگی برخورد کند و احساسات دیگران را نیز به خوبی درک می کند.» (نورتون، ۱۳۸۲: ۸۹) گاهی انتخاب تصمیم مناسب در میان کودکان و گروه همسالان دشوار به نظر می رسد. در داستان «جنازه با اجازه» شخصیت های اصلی داستان که شش کودک هستند، بعد از شنیدن ورود جنازه به ساختمان، هر کدام نظر و ایده متفاوتی دارند. «اشکان گفت: من می گویم زنگ بزیم به پلیس و تماش کنیم. خیلی کیف می دهد. سپهر گفت: حرف زن بچه! پلیس مدرک می خواهد. ما که هنوز مدرک نداریم. تازه فیلم ها را ندیده اید؟ پلیس ها همیشه آخر فیلم می رسند و با دهانش صدای آ زیر و تفنگ در آورد. درسا بلند بلند فکر کرد و گفت: ولی این آقای فشارکی قیافه اش به هر چیزی می خورد غیر از قاتل. یعنی انگیزه اش چی بوده؟ فراز گفت: انگیزه چه کوفتی است؟» (حسن زاده، ۱۳۹۷: ۳۸) آن ها بدون اینکه به پلیس خبر دهند، تصمیم گرفتند خودشان ماجرا را دنبال کنند. هرچند شاید روش و عمل کودکان مورد قبول نباشد؛ ولی جسارت و شجاعت آنان در مواقع خطر قابل تحسین است. شخصیت هستی برای نجات خانواده اش از بمباران، تصمیم می گیرد آن ها را به شهر ماهشهر ببرد. «چشم های بابا از تعجب گشاد شد. ابروهایش از پشت عینک دودی زد بیرون و گفت: چه بلده! یعنی می تونی؟ گفتم: معلومه که می تونم. دایی یادم داده. از خوشحالی دست چپش را بالا برد. مامان گفت: هستی یه بار دیگه نجاتمون داد. حالا هستی داشت موتور می راند و دسته گاز را می چرخاند. من روی باک نشسته بودم. بابا پشت سر من... مامان گفت: رسیدیم به یه دو راهی. بابا گفت: معلوم نیست کدومش می ره طرف ماهشهر. بی بی گفت: دست راست برو. بابا گفت از کجا می دونی

پیرزن؟... هستی خاک را بو کرد و مزه مزه کرد و انگشتش را به شلوارش مالید و گفت: اوهم. رد چرخ ماشین را دید. این دلیلی بود برای اینکه احساس کند راه سمت چپی بهتره است...» (حسن‌زاده، ۱۳۸۹: ۹۹) موتور سواری هستی و نجات خانواده از منطقه جنگی برای مخاطب جالب و قابل تامل است. دختر نوجوان داستان، تصمیم می‌گیرد خانواده خود را به جای امنی برساند. در مسیر وقتی با دوراهی مواجه می‌شوند. هستی با دقت و بررسی دقیق جاده، مسیر مناسب و درستی را انتخاب می‌کند. خواننده نیز با تاثیر پذیری از شخصیت داستان، می‌آموزد که چگونه در مواقع لزوم، می‌تواند بهترین تصمیم و راه حل را انتخاب کند.

مهارت تفکر انتقادی

در رمان‌های حسن‌زاده نیز شخصیت داستان، به راحتی انتقاد می‌کند و نارضایتی‌اش را از وضع موجود بیان می‌کند. بی‌بی و بابای هستی درباره کمبود شیر خشک باهم کشمکش دارند. بی‌بی با زبان انتقاد می‌گوید: «هست آقا! می‌خوای مو برم بیرون پیدا کنم؟ ئی بچه از خواب بیدار بشه، چی می‌خواد بخوره؟ کباب چنجه یا کباب بوقلمون؟ باید هر جور شده پیدا کنی. آخه قربون ئو گیس‌های سفیدت برم. از کجا؟ خودم بیافرینم؟...» (حسن‌زاده، ۱۳۸۹: ۶۸) انتقاد بی‌بی مستند و با استدلال است. بچه نیاز به شیر خشک دارد. او عقیده دارد اگر پدر هستی تلاش کند پیدا می‌کند. بی‌بی در ادامه برای اثبات حرفش به پدر می‌گوید: «برو بیمارستان شیر و خورشید. پیش طلعت. اونا دارن. پیش طلعت؟ اوف اوف اسم طلعت رو نیار که عقم می‌گیره. باهاش قهرم. بی‌بی گفت: قهرم که باشی باید آشتی کنی به خاطر بچه‌ات...» (همان: ۶۹) کودکان از طریق همذات پنداری با شخصیت رمان، یاد می‌گیرند که انتقاد کنند و نسبت به برخی مسایل واکنش نشان دهند. «افرادی که منتقدانه می‌اندیشند، توانایی همراهی با دیدگاه‌های مختلف را در خود پرورش می‌دهند و آن دیدگاه را به صورت هوشمندانه و به وضوح بیان می‌کنند.» (مکتبی فرد، ۱۳۹۴: ۵۴)

نکته قابل توجه این است که شخصیت کودک در رمان‌های حسن‌زاده کمتر انتقاد می‌کند و این بزرگ‌ترها هستند که انتقاد می‌کنند. درحالی که مهارت تفکر انتقادی نقش مهم و سازنده‌ای در زندگی کودک ایفا می‌کند. مایرز معتقد است که آنچه موجب شکل‌گیری

تفکر انتقادی در افراد می شود، فرایند اصلاح ساختارهای فکری پیشین و ایجاد ساختارهای جدید است به نحوی که آموزش تفکر انتقادی را شامل «ایجاد عمدی یک جو عدم تعادل» می داند تا شاگردان بتوانند فرایندهای فکری خود را تعویض و اصلاح کنند یا دوباره بسازند؛ و این اتفاقی است که تقریباً در هر داستانی تکرار می شود». (مایرز، ۱۳۷۴: ۲۱)

در رمان «زیبا صدایم کن» شخصیت زیبا کمتر انتقاد می کند. پدر زیبا بیشتر انتقاد می کند تا زیبا. «یواش گفتم: هیس بابا! دست وردار. همه می دونن تو تو جبهه نبودی. بلند گفت: من نبودم یا تو نبود؟ صدایش بالاتر رفته بود... تند تند پلک زد و گفت: آره؟ تو نبود یا من نبودم؟ پس ما الکی دم می گرفتیم تو سلمونی صلواتی واسه احمد آقا شکار سری؟...» (حسن زاده، ۱۳۹۴: ۶۶) اگر شخصیت کودک داستان بتواند مستدل و مستند انتقاد کند، مخاطب از طریق همذات پنداری با شخصیت داستان یاد می گیرد که چگونه انتقاد کند.

مهارت ارتباطی

مهم ترین مولفه های مهارت ارتباطی عبارتند از: ابراز وجود، غلبه بر خجالت، گوش دادن و مذاکره. شناخت هر کدام از مولفه های فوق برای زندگی کودکان و نوجوانان امری ضروریست. آموزش و کسب این مهارت ها بسیار ضروری بوده و ارتباط بسیار تنگاتنگی با آینده فرد به خصوص کودکان و نوجوانان دارد. چه بسا افراد بزرگسالی که از کودکی این مشکلات را با خود به دوش کشیده و کماکان در مهارت های ارتباطی ضعف دارند. در برخی از داستان های فرهاد حسن زاده مولفه های مهارت ارتباطی دیده می شود. بعضی از شخصیت های داستان های حسن زاده به دنبال ابراز وجود و نشان دادن خود و توانایی هایشان هستند. این اشخاص بدون احساس ترس یا خجالت کارهای مهمی انجام می دهند. شخصیت «درسا» در داستان «مردی که خودش را پیدا کرد» از مجموعه داستان های گروه ۵+۱، اگر چه دختر است، اما شجاعت بیشتری نسبت به پسران دارد. «درسا ایستاده بود چند قدمی مردی که مُرده بود و خیره خیره نگاهش می کرد. پارسا صدایش کرد و گفت: هی درسا آنجا چکار می کنی؟ دنبال دردمر می گردی؟ برگرد این طرف... درسا ساکت به مرد نگاه می کرد.... بدون آنکه چشم از مُرده بردارد گفت: نترسید... نترسید. بیایید واقعا باید خجالت بکشید... درسا خیلی شجاع بود...» (حسن زاده، ۱۳۹۷: ۱۹) درسا بدون اینکه از

پسران احساس شرم و خجالت کند، جلوتر از همه در حوادث و اتفاقات ظاهر می‌شود. او توانایی همکاری با همسالان خود را دارد و به راحتی با آنها مذاکره و گفت‌وگو می‌کند. مهارت‌های ارتباطی، لازمه‌ی زندگی اجتماعی است. دانستن این مهارت‌ها نه تنها به افراد کمک می‌کند که در برقراری و تداوم ارتباط موفق باشند، بلکه دستیابی آن‌ها را به اطلاعات ناب میسر می‌سازد و از بروز سوء تفاهم احتمالی در روابط بین فردی می‌کاهد. (ر.ک: رحیمی و همکاران، ۱۳۸۹: ۴۴۳) مهارت ارتباطی گاهی با عنوان مهارت بین فردی نیز مطرح می‌شود. مهارت بین فردی به مخاطبان کودک و نوجوان کمک می‌کند که ارتباط موثری با همسالان خود داشته باشند. رابطه‌ی شخصیت زیبا با پدرش به گونه‌ای بود که به خوبی می‌توانست با او حرف بزند. بدون ترس یا احساس خجالت. او از داشتن پدرش احساس غرور می‌کرد. «واسه من که عالی بود. دخترای همسایه هی پُز ماشین باباشو میدادن. من غصه‌ام می‌شد. شبی که با جرثقیل اومدی تو کوچه، خیلی ذوق کردم. بد جوری زدی تو پوزشون... الکی گفتم مال خودته. احساس قدرت می‌کردم.» (حسن‌زاده، ۱۳۹۴: ۱۶۸) اگرچه پدر زیبا در تیمارستان به سر می‌برد و از نظر روحی حال مناسبی نداشت؛ اما زیبا از بودن کنار پدر ابراز وجود می‌کرد و در مقابل همسالان خود از پدرش حرف می‌زد. بدون اینکه احساس شرم یا خجالت داشته باشد از اینکه پدرش در تیمارستان است. «بابای من یک چیز دیگر بود. قهرمان و ستاره زندگی. وقتی هیکل لاغر و استخوانی‌اش را بغل می‌کردم، انگار قوی‌ترین مرد دنیا را بغل می‌کردم... وقتی باد خزیده بود تو آستین مانتوم، احساس دختر بادی را داشتم که می‌خواست با مرد عنکبوتی دنیا را نجات دهد...» (همان: ۳۳) کودکان و نوجوانان از طریق همذات‌پنداری با شخصیت داستان با مولفه‌های مهارت ارتباطی آشنا می‌شوند. «این مهارت به فرد کمک می‌کند تا بتواند نظرها، عقاید، خواسته‌ها، نیازها و هیجان‌های خود را ابراز و به هنگام نیاز از دیگران درخواست کمک و راهنمایی نماید، مهارت تقاضا، کمک و راهنمایی از دیگران در مواقع ضروری، از عوامل مهم یک رابطه سالم است.» (نیک پرور، ۱۳۸۳: ۴۳)

در رمان هستی، شخصیت هستی، موجودیت خود را نشان می‌دهد. «گاز دادم و رفتم طرفش. جلویش ترمز کردم. عینکی بود. شبیه معلم ریاضی مان بود. صورتم را نمی‌دید. زیر

چفیه گم بود. به چشم‌هایم زل زد و گفتم: برو آقا. خدا روزیته جای دیگه حواله کنه. سوار موتور نمی‌شم. چفیه را از صورتم کمی پایین کشیدم. گفتم: سلام خاله. اگر دوس داری سوار شو. گفتم: تو دختری؟ گفتم تو شناسنامه‌ام که ئی طور نوشته. گفتم: مطمئن باشم؟ گفتم خیالت راحت. مو می‌خوام از پلیس راه رد شم. اگه سوار شی کمک بزرگی کردی... یواش یواش رفتم تا رسیدم به سرعت گیر. سربازی ایستاده بود لب خط. اشاره کرد بایستم. گفتم: کجا؟ زن گفتم: آبادن...». (حسن‌زاده، ۱۳۸۹: ۲۱۱) شخصیت هستی این توانایی را دارد که سوار بر موتور بدون گواهینامه و مدارک لازم، از پلیس راه عبور کند. اگر چه از نظر قانون، کاری نادرست به شمار می‌رود؛ اما نباید فراموش کرد که فضای جنگ و اوضاع نابسامان باعث شده هستی دست به این اقدام خطرناک بزند. آنچه مهم و قابل توجه است، توانایی شخصیت هستی برای انجام کاری سخت و تا حدودی مردانه است. او ثابت می‌کند که دختران و زنان نیز می‌توانند در مواقع خطر، کاری بزرگ انجام دهند. هستی به خوبی از مهارت کمک و راهنمایی دیگران استفاده می‌کند تا بحران و مشکل را برطرف کند.

کاربرد مهارت‌های خودآگاهی، همدلی و... در آثار حسن‌زاده

در این بخش به بررسی کاربرد مهارت‌ها در داستان‌های حسن‌زاده پرداخته می‌شود. میزان کاربرد هر کدام مهارت‌ها در جدول جداگانه مشخص شده است.

نام داستان	علاقه به دیگران	تحمل افراد	دوست یابی	احترام به دیگران
از صدای باران خوشم می‌آید	*	*	-	-
دو لقمه چرب و نرم	-	-	*	-
دیو دیگ به سر	-	-	*	-
بیا آواز بخوانیم	-	*	*	*
لولوی زیبای قصه‌گو	-	-	*	-
همان لنگه کفش بنفش	*	-	-	-
دارکوب و کرگدن	-	*	*	*
هدیه خیس	*	-	-	*
آقای رنگی و گربه ناقلا	-	-	*	*

-	-	-	-	سنگ‌های آرزو
*	-	-	-	قطار زرد مزدک
*	-	*	-	سوت سفید سامان
-	*	-	-	پی تی کو - پی تی کو
*	*	-	-	جنازه با اجازه
*	*	*	-	مردی که خودش را پیدا کرد
*	-	-	*	زیبا صدایم کن
*	-	-	*	هستی

جدول شماره ۱: کاربرد مهارت همدلی در داستان‌های حسن‌زاده

مذاکره	گوش دادن	غلبه بر خجالت	ابراز وجود	نام داستان
-	-	-	*	از صدای باران خوشم می‌آید
-	-	-	-	دو لقمه چرب و نرم
-	-	-	-	دیو دیگ به سر
*	-	*	*	بیا آواز بخوانیم
-	-	*	-	لولوی زیبای قصه‌گو
-	-	-	-	همان لنگه کفش بنفش
*	*	-	-	دارکوب و کرگدن
-	-	*	*	هدیه خیس
*	-	-	*	آقای رنگی و گریه ناقلا
-	-	-	-	سنگ‌های آرزو
-	*	*	-	قطار زرد مزدک
-	-	-	*	سوت سفید سامان
-	-	*	-	پی تی کو - پی تی کو
*	*	*	*	جنازه با اجازه
*	-	*	*	مردی که خودش را پیدا کرد
*	*	-	*	زیبا صدایم کن
-	*	*	*	هستی

جدول شماره ۲: کاربرد مهارت ارتباطی در داستان حسن‌زاده

نام داستان	آگاهی از نقاط ضعف	آگاهی از نقاط قوت	شناخت حقوق و مسئولیت	آگاهی از ارزش‌های خود
از صدای باران خوشم می‌آید	-	*	*	*
دو لقمه چرب و نرم	*	-	-	-
دیو دیگ به سر	-	-	-	-
بیا آواز بخوانیم	*	*	*	*
لولوی زیبای قصه‌گو	*	-	-	-
همان لنگه کفش بنفش	-	-	-	-
دارکوب و کرگدن	*	*	*	*
هدیه خیس	-	-	*	-
آقای رنگی و گربه ناقلا	-	-	-	-
سنگ‌های آرزو	*	-	-	*
قطار زرد مزدک	*	*	-	-
سوت سفید سامان	*	-	*	*
پی تی کو - پی تی کو	*	*	-	-
جنازه با اجازه	*	-	*	-
مردی که خودش را پیدا کرد	*	-	-	*
زیبا صدایم کن	-	-	*	-
هستی	*	*	-	*

جدول شماره ۳: مولفه‌های مهارت خودآگاهی در داستان‌های حسن‌زاده

تحلیل اطلاعات و داده‌های جدول‌های ۱ و ۲ و ۳

با توجه با اطلاعات جدول شماره ۱ از میان مولفه‌های مهارت همدلی، مهارت احترام به دیگران و دوست‌یابی بیشترین کاربرد را داشته‌اند. به صورت کلی و از بین مهارت‌ها، مهارت همدلی کاربرد بیشتری در مقایسه با دیگر مهارت‌ها داشته است. این مساله باعث می‌شود که همدلی و صمیمیت زیادی میان مخاطب و شخصیت داستان شکل بگیرد و از طرف دیگر مخاطب کودک و نوجوان نیز مهارت همدلی را در خود تقویت می‌کند.

در جدول شماره ۲ در میان مولفه‌های خودآگاهی، مولفه شناخت نقاط ضعف بیشترین

کاربرد را داشته. شناخت نقاط مثبت، شناخت حقوق و مسئولیت و ارزش خود در رتبه بعدی قرار دارند. توجه به مهارت خود آگاهی و انعکاس مولفه‌هایی چون، شناخت نقاط ضعف و قوت، شناخت حقوق و مسولیت در بین مخاطبان کودک و نوجوانان اهمیت زیادی دارد که حسن‌زاده در داستان‌های خود به آنها پرداخته، اگر بیشتر به این مولفه‌ها توجه شود، کودک می‌تواند از طریق دنیای داستان مهارت خودآگاهی را بدون دخالت مستقیم بزرگسالان در خود تقویت کند. در اهمیت کسب این مهارت می‌توان به این نکته اشاره کرد که نوع خود آگاهی ما، پیش بینی کننده احساس رضایت ما از خودمان و زندگی است و به نظر می‌رسد که احساس رضایت نیازی است که تقریباً تمام فعالیت‌های ما معطوف به آن است. (ر.ک: کلینکه به نقل از کاوه ۱۳۹۱: ۶۷)

در جدول شماره ۳ و از میان مولفه‌های مهارت ارتباطی، مولفه‌های غلبه بر خجالت و ابراز وجود بیشترین کاربرد را به خود اختصاص داده‌اند. این نکته بسیار حائز اهمیت است؛ چرا که کودکان و نوجوانان معمولاً با مساله خجالت و کم‌رویی و عدم ابراز وجود و اعتماد به نفس پایین مواجه هستند. در برخی از خانواده‌ها، جوامع و فرهنگ‌ها خجالت و کم‌رویی (و حتی اضطراب اجتماعی) نه تنها اختلال به حساب نمی‌آیند، بلکه به نوعی ارزش تلقی می‌شوند؛ ولی این اختلالات بر بسیاری از جنبه‌های زندگی افراد تأثیرات منفی عمیق می‌گذارد که در صورت عدم درمان، نه تنها در بیشتر موارد باقی می‌ماند بلکه با عواقب و حتی اختلالات جدی‌تری همراه خواهند بود. (ر.ک: ساداتیان، ۱۳۹۰: ۱۲۲) کاربرد این مولفه‌ها در داستان می‌تواند کودکان و نوجوانان را در رفع این مشکلات یاری نماید.

نتیجه‌گیری

با بررسی مهارت‌های خودآگاهی، تصمیم‌گیری، تفکر انتقادی، همدلی و ارتباطی در داستان‌های حسن‌زاده مشخص شد که مهارت همدلی، خودآگاهی و ارتباطی در مقایسه با سایر مهارت‌ها، کاربرد بیشتری داشته‌اند. از میان مولفه‌های مهارت خودآگاهی، مولفه‌های شناخت نقاط ضعف و قوت و از میان مولفه‌های مهارت همدلی، مولفه‌های احترام به دیگران و دوست‌یابی بیشترین کاربرد را داشته‌اند. مولفه‌هایی چون، غلبه بر خجالت، مذاکره، شناخت ارزش‌های خود و شناخت حقوق و مسولیت از بسامد و کاربرد کمتری

برخوردار بودند. از میان مهارت‌ها، مهارت همدلی در مقایسه با سایر مهارت‌ها، کاربرد بیشتری داشت. توجه به مهارت خودآگاهی و انعکاس مولفه‌هایی چون، شناخت نقاط ضعف و قوت در بین مخاطبان کودک و نوجوانان اهمیت زیادی دارد که حسن‌زاده در داستان‌های خود به آنها پرداخته، اگر در کنار این مهارت به مهارت‌هایی چون تفکر انتقادی و تصمیم‌گیری بیشتر توجه شود، کودک می‌تواند از طریق دنیای داستان این مهارت‌ها را در وجود خویش نهادینه کند. توجه به مولفه‌های کم‌رویی، ابراز وجود، شناخت ارزش‌های خود اهمیت زیادی دارد. چرا که کودکان و نوجوانان معمولاً با مساله خجالت و کم‌رویی و عدم ابراز وجود و اعتماد به نفس پایین مواجه هستند. در برخی از خانواده‌ها، جوامع و فرهنگ‌ها خجالت و کم‌رویی (و حتی اضطراب اجتماعی) نه تنها اختلال به حساب نمی‌آیند، بلکه به نوعی ارزش تلقی می‌شوند؛ ولی این اختلالات بر بسیاری از جنبه‌های زندگی افراد تاثیرات منفی عمیق می‌گذارد.

منابع:

کتاب‌ها

- امامی، نسرین (۱۳۸۳) *مهارت‌های زندگی*، تهران: نشر سازمان بهزیستی.
- حسن‌زاده، فرهاد (۱۳۹۴) *زیبا صدایم کن*، تهران: نشر کانون پرورش فکری کودک و نوجوان.
- حسن‌زاده، فرهاد (۱۳۸۹) *هستی*، تهران: نشر کانون پرورش فکری کودک و نوجوان.
- حسن‌زاده، فرهاد (۱۳۷۶) *بیا آواز بخوانیم*، تهران: نشر پرپسا.
- حسن‌زاده، فرهاد (۱۳۸۲) *همان لنگه کفش بنفش*، تهران: نشر کانون پرورش فکری کودک و نوجوان.
- حسن‌زاده، فرهاد (۱۳۸۷) *از صدای باران خوشم می‌آید*، تهران: نشر حوزه نقره
- حسن‌زاده، فرهاد (۱۳۹۷) *مردی که خودش را پیدا کرد*، تهران: نشر افق.
- حسن‌زاده، فرهاد (۱۳۹۷) *جنازه با اجازه*، تهران: نشر افق.
- حسن‌زاده، فرهاد (۱۳۸۰) *هدیه خیس*، تهران: نشر آستان قدس رضوی.

- حسن‌زاده، فرهاد (۱۳۷۹) *لولوی زیبای قصه گو*، تهران: نشر پیدایش.
- حسن‌زاده، فرهاد (۱۳۸۰) *دارکوب و کرگدن*، مشهد: نشر آستان قدس رضوی.
- حسن‌زاده، فرهاد (۱۳۸۸) *دیو دیگ به سر*، تهران: نشر کانون پرورش فکری کودک و نوجوان.
- خسرونژاد، مرتضی (۱۳۸۲) *معصومیت و تجربه، درآمدی بر فلسفه ادبیات کودک*، تهران: نشر مرکز.
- ساداتیان، علی اصغر (۱۳۹۰) *مهارت‌های زندگی*، تهران: نشر ما و شما.
- ساروخانی، باقر (۱۳۸۲) *روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی*، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- سیف، علی اکبر (۱۳۸۵) *روان‌شناسی پرورشی*، تهران: نشر آگاه.
- طارمیان، فرهاد (۱۳۸۳) *مهارت‌های زندگی*، تهران: انتشارات تربیت.
- فرمهبینی فراهانی، محسن و پیداد، فاطمه (۱۳۸۹) *مهارت‌های زندگی*، تهران: نشر شباهنگ.
- فیشر، رابرت (۱۳۸۵) *آموزش و تفکر*، ترجمه فروغ کیان زاده، اهواز: رسش.
- فینکه، رگینا (۱۳۸۱) *تربیت جنسی کودکان، آشنایی با مراحل رشد جنسی کودکان*، ترجمه لیلا لفظی، تهران: ذکر.
- کلینکه، ال کریس (۱۳۸۳) *مهارت‌های زندگی*، ترجمه شهرام محمدخانی، تهران: سپند هنر.
- گلشیری، احمد (۱۳۸۰) *داستان و نقد داستان*، جلد اول، تهران: نشر نگاه.
- گلمن، دانیل (۱۳۸۳) *هوش هیجانی*، ترجمه نسرین پارسا، تهران: نشر رشد.
- مکتبی فرد، لیلا (۱۳۹۴) *کودک داستان و تفکر انتقادی*، تهران: نشر کانون پرورش فکری کودک و نوجوان.
- ماروسکا، دان (۱۳۸۳) *چگونه تصمیم‌های بزرگ بگیریم*، ترجمه رضا افتخاری، مشهد: بامشاد.
- مایرز، چت (۱۳۷۴) *آموزش تفکر انتقادی*، ترجمه خدایار ایلی، تهران: سمت.
- نورتون دانا؛ نورتون، ساندرا (۱۳۸۲) *شناخت ادبیات کودکان: گونه‌ها و کاربردها از روزن چشم کودک*، ترجمه منصوره راعی... (و دیگران)، ۲ جلد، تهران: قلمرو.

نیک پرور، ریحانه (۱۳۸۳) *مهارت‌های زندگی*، تهران سازمان بهزیستی کشور، تهران: معاونت امور فرهنگی و پیشگیری.
هانتر-گبوی، کارول (۱۳۷۸) *راهنمای آموز مهارت‌های زندگی*، ترجمه نگین عبدالله زاده، تهران: صندوق کودکان سازمان ملل.

مقالات

حمیدی، فریده (۱۳۸۴) *بررسی اثر بخشی آموز مهارت‌های زندگی بر دختران نوجوان*، مجله مطالعات زنان، دوره ۳، شماره ۷، صص ۷-۲۵.
رحیمی، مهدی و فریده یوسفی (۱۳۸۹) *نقش الگوهای ارتباطی خانواده در همدلی و خویشتن داری فرزندان*، خانواده پژوهی، دوره ۳، شماره ۶، صص ۴۳۳-۴۴۷.
کوکبی، مرتضی، عباس حری، رویا مکتبی فرد (۱۳۸۹) *بررسی مهارت‌های تفکر انتقادی در داستان‌های کودک و نوجوان*، مجله مطالعات ادبیات کودک شیراز، سال اول، شماره ۲، صص ۱۵۷-۱۹۳.

پایان‌نامه‌ها

کاوه، ذبیح اله (۱۳۹۱) *تاثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر رضایت و سازگاری زنان متاهل*: پایان‌نامه کارشناسی ارشد مشاوره و روانشناسی، دانشگاه اصفهان.

References:

Books

- Emami, Nasrin (2004) **Life Skills**, Tehran: Welfare Organization Publishing.
- Hassanzadeh, Farhad (2015) **Call me beautiful**, Tehran: Publication of Children and Adolescents Intellectual Development Center.
- Hassanzadeh, Farhad (2010) **Hasti**, Tehran: Publication of the Center for the Intellectual Development of Children and Adolescents.
- Hassanzadeh, Farhad (1997) **Let's Sing**, Tehran: Parisa Publishing.
- Hassanzadeh, Farhad (2003) **The same pair of purple shoes**, Tehran: Publication of the Center for the Intellectual Development of Children and Adolescents.
- Hassanzadeh, Farhad (2008) **I like the sound of rain**, Tehran, Hozeh Noghreh Publishing
- Hassanzadeh, Farhad (2018) **The Man Who Found Himself**, Tehran, Ofogh

Publishing.

Hassanzadeh, Farhad (2018) **Funeral with permission**, Tehran: Ofogh Publishing.

Hassanzadeh, Farhad (2001) **Wet Gift**, Tehran: Astan Quds Razavi Publishing.

Hassanzadeh, Farhad (2000) **The beautiful storyteller**, Tehran: Genesis Publishing.

Hassanzadeh, Farhad (2001) **Woodpecker and Rhino**, Mashhad: Astan Quds Razavi Publishing.

Hassanzadeh, Farhad (2009) **Div-Dig-e-Sar**, Tehran: Publication of the Center for the Intellectual Development of Children and Adolescents.

Khosronejad, Morteza (2003) **Innocence and Experience, An Introduction to the Philosophy of Children's Literature**, Tehran: Markaz Publishing.

Sadatian, Ali Asghar (2011) **Life Skills**, Tehran: Our Publishing and You.

Sarukhani, Baqer (2003) **Research Methods in Social Sciences**, Tehran: Institute of Humanities and Cultural Studies.

Seif, Ali Akbar (2006) **Educational Psychology**, Tehran: Agah Publishing.

Tarmian, Farhad (2004) **Life Skills**, Tehran, Tarbiat Publications.

Farmahini Farahani, Mohsen and Pidad, Fatemeh (2010) **Life Skills**, Tehran: Shabahang Publishing.

Fisher, Robert (2006) **Education and Thought**, translated by Forough Kianzadeh, Ahvaz: Rash.

Finkeh, Regina (2002) **Sexual education of children, familiarity with the stages of sexual development of children**, translated by Leila Lafzi, Tehran: Zikr.

Clinke, El Chris (2004) **Life Skills**, translated by Shahram Mohammadkhani, Tehran: Sepand Honar.

Golshiri, Ahmad (2001) **Story and Story Criticism**, Volume One, Tehran: Negah Publishing.

Golman, Daniel (2004) **Emotional Intelligence**, translated by Nasrin Parsa, Tehran: Roshd Publishing.

Maktabifard, Leila (2015) **Child of Story and Critical Thinking**, Tehran: Publication of the Center for the Intellectual Development of Children and Adolescents.

Maruska, Dan (2004) **How to Make Big Decisions**, translated by Reza Eftekhari, Mashhad: Bamshad.

Myers, Chat (1995) **Teaching Critical Thinking**, translated by Khodayar Abili, Tehran: Samat.

Norton Dana; Norton, Sandra (2003) **Recognition of children's literature: Types and applications of the child's eye socket**, translated by Mansoureh Rai ... (and others), 2 volumes, Tehran: Real Estate.

Nikparvar, Reyhaneh (2004) **Life Skills**, Tehran Welfare Organization, Tehran: Deputy for Cultural Affairs and Prevention.

Hunter-Gaboy, Carol (1999) **Life Skills Guide**, translated by Negin Abdollahzadeh, Tehran: United Nations Children's Fund.

Articles

Hamidi, Farideh (2005) **A Study of the Effectiveness of Life Skills Learner on Adolescent Girls**, Journal of Women's Studies, Volume 3, Number 7, pp. 7-25.

Rahimi, Mehdi and Farideh Yousefi (2010) **The role of family communication patterns in children's empathy and self-control**, Family Studies, Volume 3, Number 6, pp. 433-447.

Kokabi, Morteza, Abbas Hori, Roya Maktabifard (2010) **A Study of Critical Thinking Skills in Children and Adolescent Stories**, Shiraz Journal of Child Literature Studies, First Year, No. 2, pp. 157-193.

Theses

Kaveh, Zabihollah. (2012) **The effect of life skills training on the satisfaction and adjustment of married women: Master Thesis in Counseling and Psychology**, University of Isfahan.

Studying the skills of critical thinking, self-awareness, empathy, decision making and communication in the stories by Farhad Hassanzadeh

Dr. Jahangir Safari¹, Dr. Sajjad Najafi Behzadi²

Abstract

The thinking skills of self-awareness, empathy, decision-making and communication play an important role in the lives of children and adolescents. Child and adolescent writers can enhance these skills in children through the world of fiction and novels. Kids need to learn some skills to enter the community and life. Skills that prepare children to face life's challenges and problems. The purpose of this study was to investigate and analyze the skills of self-awareness, decision-making, empathy and critical thinking in fiction works by Farhad Hassanzadeh. The research method is qualitative and quantitative analysis of the content of the works. The results of this study showed that among the skills studied, empathy and self-awareness skills had the most application among other skills. Among the components of self-awareness skills, the component of recognizing weaknesses and strengths and among the components of empathy skill, components of respect for others and friendliness have the most application. Another point is the lack of attention to components such as tolerance of individuals and attention to their values, critical thinking, and recognition of rights and responsibilities.

Key words: Self-awareness, Decision-making, Empathy, Critical Thinking, Communication, Hassan-Zadeh.

¹ . Professor, Department of Persian Language and Literature, Shahrekord University, Shahrekord, Iran. (Responsible Author) Safari706_@yahoo.com

² . Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Shahrekord University, Shahrekord, Iran. Najafi23ir@yahoo.com